

РОЛЬ ГЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА

У статті досліджується роль гендерного виховання у формуванні особистості школярів в умовах загальноосвітньої школи. У сучасній науковій думці та суспільстві значна увага приділяється висвітленню такого поняття, як "гендер". Розвиток гендерного підходу у вивченні явищ і процесів суспільного життя передбачає необхідність визнання того, що відмінності у поведінці чоловіків та жінок визначаються не стільки їхніми фізіологічними особливостями, скільки механізмами тривалої соціалізації, виховання та уявленнями про сутність чоловічого й жіночого, що складаються в кожній культурі. Впровадження гендерного підходу у виховання слід розуміти як розширення життєвого простору для розвитку індивідуальних здібностей і задатків кожної особистості.

Ключові слова: гендер, гендерне виховання, особистість, школяр.

Постановка проблеми. В сучасних умовах реформування системи освіти в Україні акцентується увага на необхідності вивчення та осмислення різних аспектів гендерної проблематики. Європейська комісія (2009 рік) в процесі дослідження гендерного аспекту систем освіти країн-членів ЄС виявила, що назріла потреба впровадження комплексної гендерної політики. У ході парламентських слухань 2006 року "Рівні права та рівні можливості в Україні: реалії та перспективи" було зазначено, що темпи і якість упровадження гендерної політики не відповідають потребам часу, перешкоджаючи подальшій демократизації й соціальному розвитку кожного члена нашого суспільства. Наказом Міністерства освіти і науки України від 10.09.2009 р. № 839 затверджено "План заходів з впровадження принципів гендерної рівності в освіту. Нові трансформаційні процеси у світовій спільноті й у нашій державі, початок ери повноправності буття жінки та чоловіка потребують глибшого осмислення соціально-психологічних механізмів набуття дитиною гендерної ідентичності як передумови повноцінної реалізації "Я". Наукові дослідження довели, що висока фемінність у жінок та маскуліність у чоловіків у сучасному суспільстві не завжди є гарантією їхнього соціального та психологічного благополуччя. Сьогодні все більше вчених пов'язують розв'язання цього завдання з реалізацією гендерного підходу в освіті тому, що саме гендерний підхід орієнтований на формування й утвердження рівних, незалежних від статі можливостей самореалізації людини в усіх сферах життєдіяльності.

Проблема гендерного виховання хвилює сьогодні багатьох педагогів, психологів. Інтерес обумовлений тим, що сучасні вимоги індивідуального підходу до формування особистості не можуть ігнорувати гендерні особливості дитини, так як це біосоціокультурні характеристики. Сучасні пріоритети у вихованні хлопчиків і дівчаток полягають не в закріпленні жорстких стандартів маскуліності і фемінності, а у вивченні потенціалу партнерських взаємин між хлопчиками і дівчатками, вихованні людського в жінці і чоловікові, щирості, взаєморозуміння, взаємодоповнюваності. Важливість гендерного виховання обумовлюється низкою об'єктивних чинників – реальні трансформації гендерних стосунків у сучасному українському суспільстві; злам традиційної системи поляризації жіночих та чоловічих соціальних ролей, їхнє зближення, переосмислення ролі та місця жінки у різних сферах суспільної діяльності; необхідність вивчення основ гендерних знань в системі освіти; як показує вивчення досвіду, у навчальних закладах гендерне виховання відбувається стихійно, практично запроваджується жорсткий традиційний підхід у формуванні статево-рольових стереотипів, стереотипів самосприйняття та самооцінки особистості дитини лише за статевою ознакою, у змісті виховання недостатньо присутній гендерний компонент та його методичне забезпечення.

Аналіз останніх досліджень. Загальний аналіз досліджень з проблеми. Звертаючись до робіт вітчизняних дослідників гендеру та дослідників із пострадянських країн, ми можемо констатувати, що чимало робіт присвячено статевому вихованню школярів: О.С. Богданова, Ю.О. Бурцева, В.Ю. Каган; проблемам із позицій сексології та фізіології, статевої психогієни, етичним аспектам статевого виховання, формуванню сексуальної культури школярів: Ю.В. Гаврилов, А.В. Меренков; вихованню в процесі статево-рольової соціалізації: М.А. Радзівілова, Л.І. Столярчук; гендерному підходу до навчання й виховання; становленню гендерної ідентичності, формуванню культури статевого взаємостосунку: О.М. Каменська,

О.О. Константинова. Зауважимо, що в цьому напрямку гендерне виховання все частіше стає предметом обговорення дослідників: Ю.А. Аркін, П.П. Блонський, А.В. Мудрик.

Сучасні гендерні дослідження в педагогіці базуються на концепції статево-рольового виховання Л.І. Столярчук та її учнів: В.В. Дудукалова, який досліджував педагогічні умови статево-рольового виховання студентів; М.А. Толстих, яка розглядала процес становлення гендерної ідентичності студентів; Т.С. Кузнецова, який вивчав процес формування культури взаємостосунків старшокласників (гендерний аспект); Т.П. Машихіної, яка присвятила своє дослідження формуванню статево-рольової поведінки старших підлітків; М.А. Радзівілової, яка досліджувала можливості виховання дошкільників у процесі статево-рольової соціалізації. Серед українських учених-педагогів актуальність упровадження гендерної парадигми, зокрема з проблеми гендерного виховання учнів різних вікових категорій, обґрунтовується у роботах С.Т. Вихор, О.М. Кікінежді, В.П. Кравця, О.С. Цокур.

Мета статті полягає у висвітленні ролі гендерного виховання у формуванні особистості сучасного школяра.

Виклад основного матеріалу дослідження. Початок ХХІ століття ознаменувався пошуком шляхів соціального партнерства жінок і чоловіків, рівномірного використання їх потенціалу в будь-якій сфері життєдіяльності, що є метою сучасного людства.

"Гендер" є одним із наймолодших термінів у психології, педагогіці, соціології, суспільствознавстві тощо. Вважається, що вперше на науковому рівні його застосувала до аналізу стосунків і діяльності чоловіків і жінок та для точного тлумачення біологічних, фізіологічних і соціально-рольових відмінностей представників різної статі американка Дж. В. Скотт, науковець і педагог.

Гендер означає "соціальні стосунки між людьми різних статей", "соціально організовані стосунки між людьми різних статей", "поділ ролей на чоловічі та жіночі".

Гендерна рівність – це не тільки рівність статей, а й рівність використання особистісного потенціалу кожної людини незалежно від статі [6, с. 17].

Впровадження гендерного підходу у формування гармонійно розвиненої особистості пропонує новий спосіб пізнання дійсності, у якому відсутня нерівність та ієрархія "чоловічого" й "жіночого", розширює життєвий простір для розвитку індивідуальних здібностей і задатків кожної особистості. Як зазначають О. Цокур та І. Іванова [14], гендерне виховання – це цілеспрямований, організований і керований процес формування соціокультурних механізмів конструювання чоловічих і жіночих ролей, поведінки, діяльності та психологічних характеристик особистості, запропонованих суспільством залежно від їх біологічної статі.

Метою гендерного виховання є створення умов для формування егалітарної свідомості, вільної від гендерних стереотипів і відповідальної за свої міжособистісні взаємини в соціумі.

Погляд на всі прояви життя через призму гендерних цінностей і відповідним цим цінностям потреб, інтересів і форм діяльності складає гендерну культуру. Вона не може існувати в умовах верховенства патріархальних цінностей, які дозволяють пригнічення однієї соціальної спільності стосовно іншої. Гендерна культура передбачає гармонізацію взаємин чоловіків і жінок у суспільстві, відображає прагнення суспільства до вирівнювання їх статусів [7].

У сучасній соціально-педагогічній роботі відбувається пошук альтернативних методик, що забезпечували б адекватне привласнення гендерної культури особистості. Значна увага при цьому приділяється змінам у суспільстві та моделям маскулінності і фемінінності, яким властиво змінюватися.

"Маскулінність" (мужність) являє собою комплекс характеристик поведінки, можливостей і очікувань, що детермінують соціальну практику тієї чи іншої групи, яка об'єднана за ознакою статі. Іншими словами, маскулінність – це те, що додається до анатомії для отримання чоловічої гендерної ролі" [2]. При аналізі маскулінності потрібно брати до уваги її множинність, історичність і ситуативність, все це вказує на варіативність моделей маскулінності та їх залежність від змін, що відбуваються в суспільстві.

"Фемінінність" – характеристики, що пов'язані з жіночою статтю, або характерні форми поведінки, що очікуються від жінки в даному суспільстві, або ж соціально визначене вираження того, що розвивляється як позиції, що внутрішньо властиві жінці" [2, с. 22]. Психолог Ж. Міллер висловила думку, що такі риси фемінінності як емоційність, вразливість та інтуїція – це не слабкість, а особлива сила, яка може стати суттєвою для формування кращого суспільства, і що всі ці риси чоловіки могли б розвивати в собі.

З точки зору сучасної культури для гендерних ролей чоловіка і жінки властиві наступні характеристики. Чоловікові відводиться роль "сильного", жінці – "слабкого". Чоловік через свої психологічні особливості – завжди "лідер", а протилежна роль – "веденого" – належить жінці. Нарешті, сучасний чоловік, що розуміє високе призначення жінки бути прародичкою людського роду – "прихильник", його роль можлива, коли жінка виконує роль тієї, що приймає пошану – роль кумира. Три істотні характеристики визначають риси поведінки чоловіка і жінки в різних сферах життя. Ці риси стають показниками "сучасного чоловіка", "сучасної жінки".

Е. Маккобі та К. Джаклін вивчаючи вплив статі на поведінку, виділили три групи гендерних відмінностей.

Перша група відмінностей – достовірні (більша агресивність чоловіків, їхні переваги в математичних і просторово-видових операціях, вищі лінгвістичні здібності жінок).

До другої групи були віднесені сумнівні (чоловіки і жінки різняться у слухняності і турботливості, домінантності, стресі і тривожності, загальному рівні активності, змагання (конкурентності), тактильній чуттєвості).

Третя група поєднує відмінності, які не підтвердилися (для жінок – визначальна роль середовища на їхній розвиток; великі – навіюваність та соціальність, кращі успіхи в розв'язанні завдань, що вимагають стандартного вирішення; менші – самоповага і потреба успіху, переважно розвиток слухового аналізатора. Для чоловіків – визначальний вплив спадковості на їхній розвиток, кращі успіхи у виконанні складних і нестандартних завданнях, аналітичний пізнавальний стиль, передаючий розвиток здорових аналізаторів) [6].

Е. Маккобі і К. Джаклін проаналізувавши велику кількість досліджень з проблем відображення біологічних статевих різниць у соціальній поведінці, інтелектуальній діяльності, зробили висновок про потребу паритетної взаємодії чоловіків та жінок і тим самим поставили під сумнів помилковість деяких поширених стереотипів у суспільстві. Зокрема, вони доводять, що обидві статі не різняться загальним рівнем інтелекту, показником рівня мотивації успіхів у кар'єрі.

У віковому плані формування гендерної культури особистості набуває особливої значущості в підлітковому та старшому шкільному віці, коли відбувається перебудова всієї системи відносин людини з дійсністю, формується світогляд особистості та її уявлення про власне призначення і сенс життя, а логіка психосоціального розвитку вимагає активного осмислення соціально вироблених способів поведінки.

Саме в підлітковому та старшому шкільному віці відбувається формування рольових позицій чоловіка і жінки. І те, в яку жінку перетворюється дівчинка чи в якого чоловіка виросте хлопчик, значною мірою визначається характером виховної роботи. На жаль, педагоги, і батьки все ще відмовляються від участі у формуванні еталонів мужності і жіночності.

Відомий дослідник В. Кравець вважає, що процеси фемінізації підростаючого чоловічого населення і маскулінізації жіночого, сьогодні проявляються чітко. Відбувається **зближення традиційно жіночих і чоловічих соціальних ролей** [6, с. 26].

Серед причин цього негативного явища він називає:

- домінування жіночого впливу на хлопчиків у дитячому і підлітковому віці;
- зростання кількості жінок, що "роблять кар'єру", де потрібні чоловічі якості;
- через деструктивні явища в соціально-економічній сфері багато чоловіків неспроможні заробляти, утримувати сім'ю.

Важливим компонентом гендерної соціалізації особистості є гендерне виховання – це процес, спрямований на формування якостей, рис, властивостей, що визначають необхідне

суспільству ставлення людини до представників іншої статі. Тому у сферу гендерного виховання входять не лише такі специфічні відносини між представниками чоловічої і жіночої статі, як подружні, але і будь-які інші: у суспільному житті, праці, відпочинку тощо.

У процесі **гендерного виховання** необхідно вирішити низку конкретних **педагогічних завдань**, до яких відноситься формування:

- соціально-педагогічної відповідальності у взаєминах між статями, переконання, що і у сфері інтимних відносин людина не є незалежною від суспільства;
- прагнення мати міцну, дружню сім'ю, що відповідає сучасним вимогам суспільства: рівноправність батька і матері в сім'ї;
- народження кількох дітей; свідоме і відповідальне ставлення до їх виховання, як до свого обов'язку перед суспільством загалом, своїми батьками і дітьми;
- здатності розуміння інших людей і почуття поваги до них не лише як до людей взагалі, але й як до представників чоловічої чи жіночої статі; здатності враховувати і поважати їх специфічні статеві особливості у процесі суспільної діяльності;
- здатності і прагнення оцінювати свої вчинки стосовно інших людей з урахуванням статевої належності, виробляти поняття хорошого и поганого вчинку у сфері цих відносин;
- усвідомлення себе представником своєї статі, що підтримує самооцінку і почуття самоповаги, впевненість і потенціал самореалізації;
- необхідних навичок спілкування і взаєморозуміння, а також здатності приймати усвідомлені рішення у сфері міжстатевих стосунків;
- уміння дружити і любити; досвіду нестатевої любові [6].

Необхідно зазначити, що в історико-генетичному плані проблема гендерного виховання та формування гендерної культури особистості, склалася як форма прояву партнерства між чоловіками і жінками. На цей час зазначені прояви партнерства в системі гендерних відносин повинні ґрунтуватися на ідеології гендерної рівності – "рівність стартових умов, отримання рівних часток соціальних ресурсів, рівну участь у суспільній владі для представників обох гендерних груп".

Значне місце в системі чинників, що забезпечують оптимальний характер процесу гендерного виховання та формування гендерної культури особистості займає освіта. Науково обґрунтованою є розробка технологій формування гендерної культури, тому діяльність з формування гендерної культури неможлива без застосування гендерного підходу до освіти і в освіті.

Найповніше соціальні й теоретичні **передумови становлення і розвитку гендерного підходу до освіти** досліджені І. Мунтяном. До основних з них автор відносить: руйнування традиційної системи гендерної стратифікації і різке послаблення поляризації жіночої і чоловічої соціальних ролей, нівеляцію принципів розбіжностей у нормах поведінки й психології жінок і чоловіків через спільність їх трудової діяльності і сумісності навчання; принципову трансформацію шлюбно-сімейних стосунків; істотні зміни культурних стереотипів маскуліності й фемінності, які стають менш жорсткими і полярними, більше внутрішньо суперечливими, поєднуючи в собі традиційні риси з новими, і більш чіткий облік різноманітності індивідуальних ситуацій тощо.

Формально процес гендеризації в освітній сфері починається, коли дитину віддають до навчального закладу, і продовжується протягом усього навчання. Хлопчики і дівчатка освоюють і вчать один одного, які заняття і поведінка відповідають хлопчикам, а які – дівчаткам, і забезпечують відповідність вчинків кожної дитини накресленому плану. При цьому вчителі і навчальна програма, і це очевидно, підсилюють не тільки гендерні відмінності, але і нерівність, яка супроводжує і формує ці відмінності.

При цьому на вказані особливості накладають свій відбиток дві важливі обставини. Перша з них пов'язана з рівнем гендерної культури особистості, а друга – з гендерними особливостями професії, яка обирається. Іншими словами, кожна молода людина, абстрактно кажучи, може вибрати для себе свою майбутню справу з широкого різноманіття професій. Але насправді, практично, спектр можливих виборів для неї виявляється значно вузьким. Неінформованість молодих людей про можливості професійного вибору або обмежена за гендерними ознаками інформація про нього є на сьогоднішній день реаліями сучасного суспільства. Як наслідок, цілком очікуваний, молоді люди відтворюють застарілі гендерні стереотипи. У цей же час, у науковій

літературі знаходимо свідчення фахівців про те, що "невдалий вибір професії завдає не тільки окремих людям, але і суспільству, в цілому, величезні збитки, економічні і соціальні" [1, с. 165].

У цьому ракурсі принциповим стає впровадження гендерної освіти в усі навчальні заклади, які, перебуваючи у стадії реформування, мають здійснити перехід від системи підготовки школярів, орієнтованої на накопичення знань, до системи, яка має на меті навчити їх застосуванню. У цій ситуації впровадження гендерної складової в систему освіти сприятиме не тільки підвищенню фахової майстерності викладачів, але й зміні стратегії освіти в бік соціально-гендерної толерантності всіх учасників освітнього процесу. Школа ж завжди була і залишається провідним чинником гендерної соціалізації. Зміст навчального матеріалу, дидактичних і виховних установок у процесі спілкування вчителя і учня є орієнтиром розвитку гендерної свідомості хлопців і дівчат. Методика організації навчально-виховного процесу також формує психологічну основу утвердження ідеології гендерного нерівноправ'я або закріплення гендерної нерівності.

Висновки. У процесі гендерного виховання формуються моральні риси дитини, моральні звички поведінки, розвиваються вольові якості особистості. Не можна сформувати повноцінної гармонійної особистості без урахування вчителем статі дитини у навчально-виховному процесі. Таким чином, гендерне виховання має важливе значення для вирішення проблем морального розвитку українського суспільства.

Використані джерела

1. Говорун Т. Гендерна ідеологія у навчально-виховному процесі / Т. Говорун, О. Кікінеджи // Освіта і управління. – 2003. – Т. 6. – № 4. – С. 56–69.
2. Говорун Т.В. Стать та сексуальність: психологічний ракурс. Навч. посібник / Т. Говорун, О. Кікінеджи / – Тернопіль : Богдан, 1999. – 384 с.
3. Говорун Т. В., Шарган О. М. Батькам про статеве виховання дітей / Т. В. Говорун, О. М. Шарган. – К. : Рад. школа, 1990. – 160 с.
4. Гречишкіна О.Д. Підготовка майбутнього вчителя до гендерного виховання учнів в умовах реформування освіти в Україні / О. Д. Гречишкіна, А. П. Гречишкіна, Т. І. Пулькіна // Проблеми освіти. – 2002. – Вип. 28. – С. 95–101.
5. Колесов Д. В. Беседы о половом воспитании / Д. В. Колесов. – М. : Педагогика, 1980.
6. Кравець В. П. Гендерна педагогіка. Навчальний посібник / В. П. Кравець. – Тернопіль : Джура, 2003. – 416 с.
7. Макаев В.В. Поликультурное образование – актуальная проблема современной школы / В. В. Макаев, З. А. Малькова, Л. Л. Супрунова // Педагогика. – 1999. – № 4. – С. 6. , с. 399
8. Митрофанова А.А. Гендерный подход в педагогике / А. А. Митрофанова // Введение в гендерные исследования: Учеб. пособие для студентов ВУЗов / Под ред. И.В. Костиковой. – М.: Аспект Пресс, 2005. – С. 182–194.
9. Міщик Л. І. Актуальність гендерного підходу в освіті / Л. І. Міщик // Проблеми освіти: Науково-методичний збірник. – К., 2002. – Вип. 27. – С. 118–127.
10. Петренко О. Б. Становлення гендерного підходу до освіти і виховання в українському суспільстві / О. Б. Петренко // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. – Рівне: РДГУ, 2003. – Вип. 27. – Ч.1. – С. 110–120.
11. Соціальна безпека: теорія та українська практика: Монографія / За ред. І.Ф. Гнибіденка, А.М. Колота, В.В. Рогового. – К.: КНЕУ, 2006. – 292 с.
12. Титаренко Т. Поняття "стать" у психології особистості / Т. Титаренко // Психолог. – 2003. – лютий. – № 6. – С. 13–15.
13. Цокур О., Іванова І. Гендерне виховання – нагальна потреба сучасної освітньої системи / О. Цокур, І. Іванова // Директор школи. Україна. – 2006. – №6. – С. 6–13.

Samoylenko N.

ROLE OF GENDER EDUCATION IN THE FORMATION INDIVIDUAL STUDENT

The article examines the role of gender education in shaping the personality of students in general schools. In modern scientific thought and society much emphasis on highlighting such thing as "gender". The development of a gender perspective in the study of phenomena and processes of social life implies the need to recognize that differences in the behavior of men and women are determined not so much by their physiological characteristics as mechanisms for long-term socialization, education and understanding of the nature of men and women, consisting in every culture. Promoting gender equality in education should be understood as an extension of living space for the development of individual abilities and inclinations of each individual.

Key words: gender, education, gender, personality, student.

Стаття надійшла до редакції 14.03.14

